

**ДІЕСЛІВНА ЛЕКСИКА “ЧУТТЕВОЇ СФЕРИ”
В СЕМАСІОЛОГІЧНОМУ ТА ОНОМАСІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТАХ**

Орендарчук О.Л.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Сучасна психологічна класифікація органів чуття заснована на двох чинниках: *суб'єктивному* – включає чуття зору, слуху, дотику, нюху та смаку та *об'єктивному* – базується на природі подразників. Оскільки лінгвістика не належить до принципово точних наук у результаті довготривалого формування мовної системи, то в дослідженні дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” взято за основу суб'єктивну класифікацію [5:29].

Хоча, як вже зазначалося, ми дотримувалися суб'єктивної класифікації результатів реакції органів чуття і розглядали в першу чергу дієслова, що мають реальну референційну основу – чуття людини, які відображають реальні фізіологічні та механічні реакції людського організму, однак поза увагою не залишилися і ті дієслова, що віддзеркалюють ознаки психологічних відчуттів та емоцій людини.

Дієслова “чуттєвої сфери” неоднорідні як з позицій семасіології, так і ономасіології. Семасіологічний аналіз застосовувався переважно для аналізу дієслів, пов'язаних з 5-ма органами чуття людини. Оскільки одним із завдань семасіології є визначення семантичної структури лексеми й лексико-семантичного варіанта [3:112], то для встановлення семантичного обсягу дієслівної лексики “чуттєвої сфери” на першому етапі ми будемо користуватися передусім тлумачними словниками, а на другому етапі для встановлення комунікативних смислів та їхніх функцій у дискурсі – звертатися до художніх текстів з метою проведення контекстуального аналізу значень та встановлення типів дистрибуції. Отже, у семасіологічному плані це позначення того, що надано людині у безпосередньому сприйнятті за допомогою відповідних органів. Такі слова вживаються переважно в прямому значенні (англ. *to see, to hear, to touch, to smell, to taste, to eat*, укр. *бачити, чути, торкатися, пахнути, смакувати, їсти*).

В ономасіологічному плані для нас були цікаві ті дієслова, які позначають ознаки психо-фізіологічного та емоційного стану. Для їх аналізу застосовувався як компонентний, так і контекстуальний аналізи. Дієслова цього плану залучалися нами для поглиблення семасіологічної характеристики дієслів, що мають реальну референційну основу.

Отже, тематична група дієслів “чуттєвої сфери” поділяється нами на три підгрупи: 1) ті, що мають реальну референційну основу й пов'язані з 5 органами чуття; 2) дієслова на позначення ознак психофізіологічного стану; 3) дієслова на позначення ознак емоційного стану.

Для визначення підгруп ми застосовували ономасіологічний підхід, спираючись на поняття синонімії та антонімії. *Синонімія* – це збіг за основним значенням морфем, слів, фразеологічних зворотів і синтаксичних конструкцій при наявності в них різних змістових відтінків і стилістичного забарвлення [7:446]. Як відомо, крім значення, синоніми можуть розрізнятися емоційним забарвленням, стилістичними особливостями, що виявляється в закріпленості за певними сферами чи ситуаціями спілкування. Семантико-стилістичні властивості синонімів неодмінно враховуються при їх використанні. Слова, для яких характерний відтінок розмовності, вживаються тільки у невимушеному усному мовленні. У текстах офіційно-ділового й наукового стилів мають використовуватися ті лексеми, які забезпечують нейтральність і чіткість викладу. Наявність синонімів допомагає урізноманітнити мовлення, уникнути повторення слів, найточніше висловити думки й почуття.

Як правило, кожне ознакове слово має один чи декілька синонімів, за допомогою яких мовець може чіткіше висловити свою думку.

Якщо синонімів багато, то їх прийнято об'єднувати у *синонімічний ряд* - групу слів, об'єднаних спільним (основним) значенням. Синонімічні ряди утворюють слова з гранично близькою семантикою, що переважно належать до однієї частини мови. Хоча синонімічний ряд можуть утворювати слова й словосполучення, наприклад: *лікарняний листок* — *листок неприцездатності* — *бюлетень*. Деякі відхилення від цього правила пояснюються можливостями вживання однієї частини мови в значенні іншої, наприклад: *багато, чимало, безліч, сила, сила-силенна, маса, тьма, тьма-тьмуца, хмара*. Якщо слово багатозначне, то кожне його окреме значення входить до різних синонімічних рядів, наприклад: *тихий, неголосний, приглушений (спів, гомін); тихий, повільний, неквапливий (течія, ізда); тихий, безтурботний, спокійний (життя, радість)*. Синонімічні слова групуються в синонімічний ряд навколо стрижневого слова, або доміанти [7:447].

Предметом нашого дослідження є дієслова, що базуються на реальній денотативній основі, а інші підгрупи дієслів використовуються як ілюстрації до певних теоретичних положень. Тут ми розглянемо лише ті дієслова, що безпосередньо корегують з ключовим словом *відчувати // to feel*. Передусім це *дієслова на позначення ознак емоційного стану*, які відбиралися нами не лише за семантичним значенням, але й за формальним показником *відчувати // to feel*, що спостерігався у складі певних лексико-семантичних варіантів.

Отже, при виділенні тематичних підгруп ключовим словом є *відчувати // to feel* в системі його лексико-семантичних варіантів (900 прикладів).

У тлумачному словнику англійської мови “The Oxford English Dictionary” (далі OED) – головним значенням є те, що пов’язане із тактильними реакціями: “to examine or explore by touch” [8:134]. У свою чергу воно також має два ЛСВ, зокрема “to handle (an object) in order to experience a tactual sensation”, яке супроводжується ще більш спеціалізованим транзитивним співзначенням: “to examine by touching with the hand or finger” [8:134].

Розвиток значень зазначеного дієслова у словниковій статті йде у напрямку конкретизації та спеціалізації, а не генералізації. Однак зібраний нами попередній матеріал свідчить про зворотний процес (69%). Майже всі визначені нами мікроконтексти ілюструють переносне значення – “to perceive, be conscious”: *Instinctively he felt that she was, and he wanted more than anything else to trust in those instincts* [10:75].

Зазначеному англійському дієслову властивий розвиток динамічної ознаковості, яка виявляється в високому ступеню абстрактності: “In wider sense: to perceive, or be affected with sensation by (an object) through those senses which (like that of touch) are not referred to any special organ; to have a sensation of (*e.g.* heat or cold, a blow, the condition of any part of the body, etc.)” [8:134]. На такий тип значення припадає 23% наших ілюстрацій. Наприклад: *But I must admit I do feel the cold even on a sunny day like this* [10:17].

Якщо за основними значеннями дієслова *feel* та *відчувати* деякою мірою збігаються, то периферія значно розрізняється. Так, у словниковій статті значення ЛСВ визначається як “used (like *taste, smell*) in quasi-passive sense with complement: to be felt as having a specified quality; to produce a certain impression on the senses (*esp.* that of touch) or the sensibilities; to seem” [8:135], наприклад: *And what about you? How do you really feel about me?* [10:138].

У нашому дослідженні потужність лексичного значення складається із лексико-семантичної парадигми, тобто семантичної структури слова, під якою розуміємо сукупність його лексико-семантичних варіантів, та синтагматичних позицій зазначеного слова, які дозволяють актуалізувати конкретний ЛСВ.

Відповідно до визначених вище показників, що базуються на суб’єктивній класифікації органів чуття, нами виділено такі тематичні підгрупи, домінантне слово яких виражає почуття: 1) кохання та уподобання; 2) ненависті; 3) радості; 4) бажання; 5) страждання.

Дієслова, що виражають почуття кохання та уподобання.

В англійській мові до дієслів, що висловлюють уподобання, прихильність та кохання належать *to like, to love* та *to adore* (350 прикладів) [1:283].

Отже, дієслово *to like* у своєму основному значенні означає подобатися комусь або подобатися щось робити. Його синонімічний ряд за цим значенням є найбільш розгалуженим – він нараховує 35 синонімів [6:305].

За стилістичними ознаками ці синоніми розподіляються таким чином:

- 1) науковий стиль – 31%;
- 2) розмовне мовлення – 25%;
- 3) нейтральна лексика – 24%;
- 4) ідіоматичні та сталі вирази – 20%.

Отже, 76% синонімів до цього значення мають стилістичне забарвлення, що підтверджує належність цього слова до сфери почуттів людини.

Дієслово *to love* у своєму основному значенні означає закоханість, прихильність до певної особи. Воно має 45 синонімів [1:283], – які розподілилися таким чином:

1) нейтральна лексика – 58%;
2) розмовне мовлення – 24%;
3) ідіоматичні та сталі вирази – 18%, що свідчить про входження цього слова до всіх стилістичних пластів.

У значенні *вираження кохання через піклування* синонімічний ряд утворює 31 лексична одиниця. У стилістичному аспекті синонімічний ряд розподіляється так:

1) ідіоматичні та сталі вирази – 29%;
2) застаріла лексика – 29%;
3) нейтральна лексика – 26%;
4) розмовне мовлення – 16%, що говорить про поступовість утворення цього тематичного угруповання.

Дієслово *to adore* у семасіологічному аспекті є найсильнішим у цій підгрупі за ступенем висловленого почуття. Воно означає ‘дуже сильно кохати, обожнювати когось (вклонятись)’. У цьому значенні воно має лише 4 синоніми: *venerate, revere, glorify; worship*, – переважно нейтрального (60%) або розмовного характеру (40%). Відсутність розгалуженого синонімічного ряду говорить про те, що слово в емоційному плані є надзвичайно виразним.

Дієслова, що виражають почуття ненависті.

Цю підгрупу складає дієслово *to hate* (‘ненавидіти, відчувати відразу та не любити’) та його синоніми *to loathe, to detest, to abhor* (346 прикладів). Семантично зазначені дієслова відрізняються тим, що *hate* виражає почуття ненависті та прихованої злісті; *detest* – антипатії до особи, негативне ставлення; *despise, abhor* використовується для вираження почуття відрази та негативного ставлення; *loathe* – почуття сильного протесту, незгоди з певними подіями. У стилістичному плані вони розрізняються тим, що *to hate* – це широко вживане дієслово, а *to loathe* притаманний книжковий відтінок. Серед цих дієслів *to hate* окреслює стійке вираження ненависті, ворожості та прихованої злісті до певної особи, а по відношенню до предметів – внутрішню відразу, бажання відійти від контакту з предметом або просто припинити контакт.

До того ж, а) *to hate* використовується у значенні ‘мені шкода/ мені не хочеться цього робити’, наприклад: *I hate telling this, but I have* — Не хочу це казати, але я повинен. б) *to loathe* — також означає ненавидіти, але ця ненависть розуміється як сильний протест та непримирення з дією чи людиною: *She loathed him for his brutality*. — Він був огидним для неї через його жорстокість; в) *to detest / to abhor*, як і *to loathe*, вживається для позначення антипатії до елемента ненависті; г) *to abhor* сильніше за емоційним забарвленням ніж *to detest*; г) *to abhor* — найсильніше за емоційним забарвленням дієслово з усієї групи; воно виражає найнищий ступінь ненависті, емоційна складова в цьому випадку виходить на перше місце.

У своєму основному значенні дієслово ‘ненавидіти’ має 60 синонімів [9], що говорить про широту та активність його вживання. У стилістичному плані ці синоніми розподілилися так:

- 1) лексика пасивного запису – 45%;
- 2) нейтральна лексика – 35%;
- 3) розмовне мовлення – 12%;
- 4) ідіоматичні та сталі вирази – 8%.

Майже всі дієслова цієї тематичної підгрупи (крім *hate*) валентно залежні. Вони використовуються у конструкціях з такими додатковими елементами:

Xmo + hate/detest/abominate/loathe/abhor + кого for що

Xmo + hate/detest/abominate/loathe/abhor + що

До цього синонімічного ряду належать 46 синонімів, які належать до трьох типів: 1) нейтральна лексика – 50%;

- 2) ідіоматичні та сталі вирази – 30%;
- 3) розмовне мовлення – 20%.

Дієслова, що виражають почуття радості.

Специфіка цієї тематичної підгрупи полягає в тому, що основне лексичне значення міститься не в дієслові, яке представлено дієсловом-зв'язкою *to be* або напівсамостійним дієсловом *to make* (464 приклади), а в специфікаторі, тобто в тому семантичному наповнювачі, який завжди супроводжує дієслово й виражається іншою частиною мови, як правило, прикметником. Специфікою зазначеної підгрупи є наявність словосполучення *to feel happiness*, тобто безпосереднього вживання дієслова *to feel*.

Найбільш поширеними в усіх стилях мовлення є такі специфікатори:

- *happy* – для вираження почуття великої радості та насолоди;
- *glad, happy* – використовуються у ввічливих формулах, які допомагають висловити задоволення, наприклад: *I'm glad, or happy, to have met you.* – Я дуже радий, що зустрів тебе;
- *cheerful* – виражає піднятий настрій, дух, наповнення особи оптимізмом, наприклад: *He's always cheerful in the morning.* – Він завжди бадьорий вранці;
- *joyful* та *joyous* – відображає велике захоплення, яке викликано внаслідок певної радісної події, ніж через характерний темперамент особи [4].

Саме специфікаторами можна пояснити таку величезну кількість синонімів – 117 одиниць [9].

Семантико-стилістичне розшарування цієї підгрупи таке:

- 1) пасивна лексика – 43%;
- 2) науковий стиль – 23%;
- 3) ідіоматичні та сталі вирази – 17%;
- 4) нейтральна лексика – 11%;
- 5) розмовне мовлення – 6%.

Дієслова, що виражають почуття бажання.

Семантичною домінантою цієї підгрупи є дієслово *to want*, яке має наступні лексико-семантичні варіанти: 1) *бажати, хотіти - to want smth. badly / desperately / very much* - дуже сильно хотіти чогось; 2) *недолік, недостатня кількість чогось - for want of smth.* — через недостатню кількість чогось...; 3) *нужда, потребування, необхідність чогось*; 4) *біднота ...* (200 прикл.).

Загальний синонімічний ряд утворюють 20 дієслів, які розподілилися так:

- 1) нейтральна лексика – 75%;
- 2) розмовне мовлення – 15%;
- 3) ідіоматичні та сталі вирази – 10%.

Дієслова, що виражають почуття страждання.

В англійській мові це значення виражено передусім за допомогою дієслова *to suffer*, що означає “страждати” (250 прикл.). Його ономасіологічний простір утворюють 3 синонімічних ряди.

Перший ряд пов’язаний з лексико-семантичним варіантом *відчувати біль* має 23 синоніми [9]. З них 35% ідіоматичних та сталих виразів; нейтральна лексика – 26%; розмовне мовлення – 22%; лексика пасивного складу – 17%.

Варіант *випримувати життєві негаразди, переносити* синонімічний дієсловам *bear, sustain, put up with; endure*. Переважно це розмовне мовлення (50%); нейтральна лексика й ідіоматичні та сталі вирази – по 25%.

Підзначення *дозволяти, допускати* має 16 синонімів: *allow, acquiesce, admit, let, concede, indulge, connive at, stretch a point, authorize, sanction, yield, bow, submit, tolerate; allow, endure*. Вони належать до розмовної та нейтральної лексики – по 44%; на пасивний склад припадає 12%.

На основі викладеного вище зазначимо, що тематична група дієслів “чуттєвої сфери” поділяється нами на три підгрупи: 1) ті, що мають реальну референційну основу й пов’язані з 5 органами чуття; 2) дієслова на позначення ознак психофізіологічного стану; 3) дієслова на позначення ознак емоційного стану.

Першу підгрупу утворюють дієслова, які у своєму лексичному значенні відображають реальні фізіологічні та механічні реакції людського організму. У семасіологічному плані це позначення того, що надано людині у безпосередньому сприйнятті за допомогою відповідних органів. Такі слова вживаються переважно в прямому значенні (англ. *to see, to hear, to touch, to smell, to taste, to eat*, укр. *бачити, чути, торкатися, пахнути, смакувати, їсти*).

Референційною основою другої підгрупи є об’єктивна класифікація чуттів людини, тому в нашому дослідженні вони групуються на основі переносних значень загального дієслова *відчувати* // *to feel*, пов’язаних з віддзеркаленням ознак психологічних відчуттів людини. Це тематичні підгрупи, домінують слово яких виражає почуття: 1) кохання та уподобання; 2) ненависті; 3) радості; 4) бажання; 5) страждання.

Ця підгрупа неоднорідна як у семасіологічному, так і в ономасіологічному аспектах. У її межах мають місце як автосемантичні дієслова (наприклад, *hate*), так валентно залежні, представлені синтаксичними конструкціями з такими додатковими елементами, наприклад: *Xmo + hate/detest/abominate/loathe/abhor + кого for що*.

До третьої підгрупи належать дієслова на позначення ознак емоційного стану. Особливістю цих дієслів є те, що вони вживаються разом із специфікатором, який уточнює значення лексико-семантичного варіанту, наприклад, синтаксична конструкція *to feel happiness* означає — відчувати щастя, почувати себе щасливим;

to feel joy – радість. Крім дієслова *feel*, використовується також дієслово-зв'язка *to be* або напівсамостійне дієслово *to make*. При цьому специфікатором виступає, як правило, прикметник. Найбільш поширеними в усіх стилях мовлення є такі специфікатори: *happy, glad, cheerful, joyful*. Спостережено, що чим більше специфікаторів, тим потужніше синонімічні ряди.

Література

1. Англо – русский синонимический словарь / [сост. Ю.Д. Апресян, В.В. Ботякова, Т.Э. Латышева]. – М.: Рус. яз., 1988. – 544 с.
2. Большой англо-русский словарь: в 2-х томах / [сост. И.Р. Гальперин и др.]. – М.: Советская энциклопедия, 1972.
3. Ганич Д.І. , Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 251 с.
4. Презиційні слова [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://www.Franco.lviv.ua/faculty:intrel//tpp/glossary.htm-52k>.

Довідники

5. Психологічний словник / [ред.-упоряд. В.І. Войтко]. – К.: Вища школа, 1982. – 216 с.
6. Словник синонімів англійської мови [уклад. К.Т. Баранцев]. – Київ: Радянська школа, 1964. – 516 с.
7. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / [уклад. О.О. Селіванова]. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary: Complete Text Reproduced Micrographically. – London : Book Club Associates, 1979.
9. Webster's Dictionary of Synonyms [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://www.websters-online-dictionary.org>.

Ілюстративний матеріал

10. Bradford B. N. Unexpected Blessings: [fiction] / B. N. Bradford. – London: Harper Collins Publishers, 2004. – 622 p.